

חלומות

העולם היהודי מלא חלומות. הספרות המכוננת נותנת להם משקל חשוב והספרות הפרשנית מבארת ומסדרת. קצת מן המחשבות של היהודים על החלומות בלימוד שלפניכם. שימו לב לעמדות השונות. ובחנו בזירות את ההבדלים שביניהם: המקור הבא מקובל לראותו כמייצג את הגישה הפסיכולוגיסטית הרציונלית. הסתייעו בהבנתו בפירושו של רש"י.

ברכות דף נה עמוד ב

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן אין מראין רש"י
 לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנאמר [דניאל פרק ב
 פסוקים כט – ל]: את מלכא רעיונך על משכבך סלקו.
 ואיבעית אימא מהכא: ורעיוני לבך תנדע. אמר רבא
 תדע דלא מחוו ליה לאינש לא דקלא דדהבא ולא
 פילא [=פיל] דעייל בקופא דמחטא.
 אדם מבהלו, אלא מחשבותיו מבהלין
 אותו:

דקלא דדהבא [=דקל של זהב] - דבר שלא הורגל לראות ולא הרהר בו מעולם:
 קופא דמחטא - נקב המחט:

מה לפי דעתכם עמדת אחי יוסף ביחס למשמעות החלום? ראו בספר בראשית פרק לז פסוק ח. האם דעתם דומה לעמדת ר' שמואל בר נחמני בתלמוד? שקלו היטב. חזרו לסוגיית התלמוד, מה בדיוק כוונת הסוגיה לומר על החלומות?

לפי מיטב היכרותך את החלום בספר בראשית. מהי עמדתה מקרא ביחס לטיבו של החלום? מה מקומו ותפקידו של האדם בהקשר זה? תפיסה דומה מופיעה אצל חז"ל:

ברכות דף נו עמוד ב

חמשה אחד מששים אלו הן: אש דבש ושבת ושינה וחלום. אש אחד מששים לגיהנם. דבש אחד מששים למן. שבת אחד מששים לעולם הבא. שינה אחד מששים למיתה. חלום אחד מששים לנבואה.

אז למה רק אחד משישים? שימו לב לדברי הזהור.

זוהר ח"א דף רלח עמוד א

תרגום: בזמנא קדמא הות נבואה שריא עלייהו דבני נשא, והוו ידעין ומסתכלי למנדע ביקרא עלאה, כיון דפסקא נבואה מנייהו הוו משתמשי בבת קול, השתא פסקא נבואה ופסקא בת קול, ולא משתמשי בני נשא אלא בחלמא, וחלמא דרגא תתאה הוא לבר, דהא תנינן חלמא אחד מששים לנבואה, מאי טעמא, בגין דאתייה מדרגא שתיתאה לתתא, והא אתמר. תא חזי חלמא לכלא אתחזי, בגין דחלמא מסטר שמאלא אתייה, ונחית בכמה דרגין, ואתחזי חלמא אפילו לחייביא, ואפילו לעכו"ם, בגין דזמנין נקטין חלמא ושמעין הני זיני בישין, ומודעין לבני נשא, מנייהו דחייכן (בהו) בבני נשא ומודיעין לון מלין כדיבין, ולזמנין מלין דקשוט דשמעין...

תרגום: בזמן הקדום היתה הנבואה שורה על בני האדם. והיו יודעים ומסתכלים לדעת את הכבוד העליון. כיוון שפסקה מהם הנבואה, היו משתמשים בבת קול. עה פסקה הנבואה ופסקה בת קול. ולא משתמשים בני האדם אלא בחלום. והחלום דרגה נמוכה הוא – מבחוץ. שהרי שנינו: חלום אחד משישים לנבואה. מה הטעם? משום שבא במדרגה שישית למטה וכבר התבאר. בוא וראה: חלום – לכל נראה, מכיון שהחלום מצד שמאל בא. ויורד כמה מדרגות ונראה אפילו לרשעים ואפילו לעכו"ם. לפעמים מיני מלאכים רעים שומעים ומודיעים לבני אדם. חלקם מצחקים בבני אדם ומודיעים להם דברי כזב ולפעמים אמת ששומעים...

על האמביוולנטיות ביחס לחלום – נבואה או הרהור הלב – אמת נסתרת המתגלה או דברים בטלים – ניתן למצוא הד גם במקרא. השווו בין הפסוקים הבאים:

במדבר פרק י"ב פסוק ו.

יואל ג' פסוק א.

ירמיהו כ"ג פסוקים כה-לב

זכריה י' פסוק ב.

קהלת פרק ה פסוק ו

אולם השאלה אינה תיאורטית בלבד. ההתייחסות לחלום מזקיקה בירור הלכתי מובהק. מה עושים כשחולמים חלום רע?

ברכות דף נה עמוד ב

אמר רב הונא בר אמי אמר רבי פדת אמר רבי יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ויפתרנו בפני שלשה יפתרנו והאמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא [=חלום שאינו פתור כאגרת לא קריאה – משמעותו אפסית] אלא אימא יטיבנו בפני שלשה ליתי תלתא ולימא להו [=יביא שלושה אנשים ויאמר להם]: חלמא טבא חזאי [=חלום טוב חלמתי] ולימרו ליה הנך טבא הוא וטבא ליהוי רחמנא לשוייה לטב שבע זימנין לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא ויהוי טבא ולימרו שלש הפוכות ושלש פדויות ושלש שלומות...

מה שמוזכר כאן הוא טקס הטבת חלום. כיצד ניתן להבין אותו? היש כאן פעולה מאגית? [איך החלום נתפס?] שמא רק תרפיה? חיזוק היסוד הפסיכותרפי ניתן למצוא בסוגיה הבאה.

ברכות דף נה עמוד א

רש"י

ואמר רב חסדא חלמא בישא עדיף מחלמא
 טבא ואמר רב חסדא חלמא בישא עציבותיה
 מסתייה חלמא טבא חדויה מסתייה אמר רב
 יוסף חלמא טבא אפילו לדידי בדיחותיה
 מפכחא ליה ואמר רב חסדא חלמא בישא
 קשה מנגדא שנאמר והאלהים עשה שיראו
 מלפניו ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן
 זה חלום רע.

עדיף מחלמא טבא - שמביא את האדם לידי
 תשובה:
עציבותיה מסתייה - דיו עצבוננו, מה שאדם
 מתעצב עליו מבטל את החלום:
אפילו לדידי - שאני מאור עינים:
בדיחותיה מפכחא ליה - מבטליה:
מנגדא - ממלקות, קשה לגוף האדם יותר
 ממלקות, לפי שדואג ממנו:

לעיתים נראה כי חז"ל הולכים על גבול הציניות ביחס לחלום:

סנהדרין דף ל עמוד א

הרי שהיה מצטער על מעות שהניח לו אביו ובא בעל החלום ואמר לו כך וכך הן במקום
 פלוני הן של מעשר שני הן זה היה מעשה ואמרו דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין:
 רש"י

שהניח לו אביו - ולא אמר להו היכן הם: בעל החלום - שר המראה חלומות בלילה: כך
 וכך הם - מגיד לו כמה יש: לא מעלין כו' - ויכול להוציאם במקומן:

שולחן ערוך חושן משפט סימן רנה

(ט) היה פקדון ביד אביהם ואינו יודע היכן הניחו, ואמרו לו בחלום כך וכך הם ובמקום
 פלוני הם ושל פלוני הם או של מעשר שני הם, ומצאם במקום שנאמר לו ובמנין שנאמר לו,
 דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין אלא הרי הם שלו.

אולם חלומות במסורת היהודית אינם רק תופעה פאסיבית. ישנם המבקשים את החלום כדי
 לתת מענה לחסרונם בדעת או בחומר. ראו למשל את הפסוק הבא שמואל א פרק כח:

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל שְׂאוּל לְמָה הֲרִינִי לְהַעֲלוֹת אֹתִי וַיֹּאמֶר שְׂאוּל צֵר לִי מָאד וּפְלִשְׁתִּים
 נִלְחָמִים בִּי וְאֱלוֹהִים עִם מְעַלְי וְלֹא עִנְנִי עוֹד גַּם בְּיַד הַנְּבִיאִים גַּם בְּחִלְמוֹת וְאֶקְרָאָה לְךָ
 לְהוֹדִיעַנִי מָה אֶעֱשֶׂה:

חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א] שם הגדולים

רבינו יעקב החסיד - היה שואל שאלות מן השמים בהלכות ובספיקי דינין ולהכריע בין
 הפוסקים ומשיבים לו... ששאל... מן השמים ע"י התבודדות ותפלה והזכרת שמות והיו
 משיבין לו על שאלותיו...

איברא דיש לחקור על האי גברא רבא דהיה שואל מן השמים בספיקא דדינא ודמחלוקת
 הפוסקים הלכתא כמאן והיו משיבים מן השמים, ובודאי דהוה עביד כאשר יורוהו מן
 השמים, דהיכי עביד הכי והרי פסק הרמב"ם פ"ט מיסודי התורה דין ד' דאם הנביא עקר דבר
 מפיי השמועה או אמר ה' אמר שהדין כך יחנק שנאמר לא בשמים היא...

החיד"א רומז כאן לספר שיצא לאור בימינו ושמו שו"ת מן השמים לר' יעקב ממרויש שנענה
 לספקותיו בהלכה דרך חלומות.

הרצון לדעת את הנסתר מוליך את האדם אל החלום – אך הרק זאת?
ראו את 'חלומו' של הרב קוק:

קובץ ג רכו

החלומות הגדולים יסוד העולם הם. חולמים הם הנביאים, בחלום אדבר בו. חולמים הם המשוררים בהקיץ. חולמים בעלי המחשבה הגדולים לתיקון העולם. חולמים אנו כולנו בשוב ד' את שיבת ציון. הגסות של החיים החברתיים, בהיותם שקועים רק בצדם החומרי, נוטלת את אור החלום מן העולם, את זוהר ההרחבה שלו, את עלייתו העליונה מהמציאות הקודרת, עד שהעולם מפרפר במכאובים מתוך עקיצותיה הארסיות של המציאות חסרת זוהר החלום. רק המכאובים הם יסורי אהבה, הם ימרקו את העולם, יבררו לו כמה גדולה היא הטעות של המתפארים במציאות הלקויה, בעת אשר רק החלום החפשי, המורד במציאות וגבוליה, הוא הוא באמת האמת היותר הוייתית של המציאות, ואז שב חזון החלום והיה למחזה ברור. פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות, ותמונת ד' יביט.

יש כאן מיתולוגיזציה של החלום בפן הציבורי אך יש כן גם חשיפה של העולם האישי. ראו גם מקור זה:

קובץ ו נב

אל יפול עלי לבי אפילו אם חושבים את הגיונותי לדברים דמיוניים, מכל מקום הלא גם הדמיון כשהוא נוטה לקדושה ולמוסר יש בו תועלת וצורך. ומי יודע את האמת לאמתה בין בני אדם שמחשבותיהם הבל. ואנו אין לנו כי אם לפתח כל אחד את כשרון רוחו בדרך האור, האמת והטוב, כל אחד על פי שורש נטיית נשמתו. וכיון שאני מרגיש נטייתי הפנימית בתוכן רעיונותי שהם מפכים ונובעים בקרבי בכל עת, וביחוד בעת הדיבור וההשפעה, הרי הוא חלקי ונחלתי. ואף על פי שאני צריך להתחזק ביתר חלקי התורה, וביחוד בגופי הלכות, אבל ללכת נגד טבע רוחי, זהו דבר שאי אפשר ואינו צריך.